

לרפואת
רפאל נפתלי הרץ בן אסתר
ה"י

בשיעורי תורה
מפי המחבר

לעלוניס נוספים
ובהם נהגה
כי הם חיינו ואורך ימינו

להורדת הספר

ניתן להעביר
ולהפיץ עלון זה
לתועלת הרבים

פיקוח נפש בשבת

פרשת אחרי מות

**"ושמרתם את חקתי ואת משפטי אשר יעשה אתם האדם וחי בהם
אני השם" (יח, ה)**

כל הכתוב בעלון זה, הוא מדברים שקיבלתי מהרב הגאון רבי ישעיה דוד קי שליט"א

הגמ' סנ' ע"ד ע"א מביאה דין מפורסמת דמי שאנסוהו אחר לעבור על ג' עבירות החמורות, דהיינו גילוי עריות, שפיכות דמים, ועבודה זרה, יהרג ואל יעבור. משא"כ בכל מצוות אחרות שבתורה שמצווים אנו לעבור ואל יהרג. ועיי"ש ברש"י ד"ה מאי חזית וכו' דכתב, וז"ל, מי יודע שיהא דמך חביב ונאה ליוצרך יותר וכו' הלכך אין כאן לומר וחי בהם ולא שימות בהם, שלא התיר הכתוב אלא משום חביבות נפשם של ישראל להקדוש ברוך הוא, וכאן שיש אבוד נפש חבירו לא ניתן דבר המלך לדחות שצוה על הרציחה. ע"כ. וע"ש ברש"י ד"ה סברא הוא, וז"ל, דכי אמר רחמנא לעבור על המצות משום וחי בהם משום דיקרה בעיניו נשמה של ישראל, והכא גבי רוצח כיון דסוף סוף איכא איבוד נשמה למה יהא מותר לעבור, מי יודע שנפשו חביבה ליוצרו יותר וכו'. ע"כ. לפי רש"י היתרו של וחי בהם היא רק מכח הצלת נשמת ישראל והיתר זה היא נובע מכח חביבות נשמה מישראל בעיני הקב"ה. ולפיכך, הסברא דמאי חזית דדמא דיך סומק טפי היא דכשסוף סוף יאבד נשמה מישראל, אין מקום לומר נשמתי יותר חשוב לפני הקב"ה ואהרוג את פלוני. אין גזיה"כ של וחי בהם אלא במקום הצלת נפשות, אך כשממה נפשך ימות מישהו אין שום היתר. נמצא דהמתיר לעבור על דיני תורה היא מצות הצלת נפשות.

אך נראה דאינו כן הבנת הרמב"ם. כתב הרמב"ם שבת ב:ג, וז"ל, ואסור להתמהמה בחילול שבת לחולה שיש בו סכנה שנאמר אשר יעשה אותם האדם וחי בהם ולא שימות בהם, הא למדת שאין משפטי התורה נקמה בעולם אלא רחמים וחסד ושלוש בעולם וגו'. ע"כ. היתר עבירות במקום פיקוח נפש אינו מטעם מצות הצלת נפש יקרה מישראל, אלא דגזיה"כ של וחי בהם מגלה על משפטי תורה דאינם נוהגים כלל במקום סכנת נפשות. דיני התורה אינם שייכים כלל אא"כ יחיה האדם בהם. אבל אם יש שום חשש של מיתה באופק - חוקי התורה לא קיימים בכלל!

שיטת רש"י היא דדחיית המצוות מפני פיקו"נ הוי כמו ההבנה הפשוטה בכלל של עשה דוחה לא תעשה. יש מצות עשה - הצלה - והיא מתנגשת עם מצות לא תעשה - שבת - ומתגבר העשה על הל"ת. עיי' ס' זכרון שמואל סי' ס"ה אות א' סק"ב דכן הסביר הגאון רבי שמואל רוזובסקי זצ"ל את דברי רש"י. הב"י או"ח סי' שכ"ח מביא דשיטת רש"י שבת קכ"ט ע"א ד"ה דבר דאין מחללין את השבת לחושיב"ס בשביל כל צרכיו אא"כ יש במניעותם סכנת נפשות. זאת אומרת דלרש"י אפי' במקום סכנת המוות שייך הל' שבת. לא ייעלמו משפטי התורה במקרה של חולה שיש בו סכנה. עדיין שבת היא אלא דמצות הצלת נפשות דוחה לאיסורי שבת, ואין שייך דחיה זו אא"כ יש צורך הצלת חיי החולה. משא"כ שיטת הרמב"ם. אין הפשט דיש שבת ויש הצלת נפשות ומתגבר מצות הצלה, אלא במקום סכנת נפשות אין כאן שבת. ובזה הדרך בדיוק הסביר הגאון רבי שלמה זלמן אויערבאך זצ"ל במנחת שלמה תניינא סי' ל"ז אות ב', וז"ל, כיון דמה שפיקוח נפש דוחה שבת הוא לא משום דעשה דהצלת גופו דוחה לאו דשבת אלא משום טעמא דוחי בהם ולא שימות בהם. ע"כ. וכן הסביר הגאון רבי שמואל רוזובסקי זצוק"ל שם סי' ס"ה אות א' סק"ג דפיקו"נ אינה דחיית העשה ללאו אלא דוחי בהם מגלה "הגבלה בעצם החיוב לקיים הלאו". והמשיל הגר"ש משל, וז"ל, וכעין שמצינו גבי מצות עשה שא"צ לבזבז יותר מחומש, וכמו כן גבי לאו אינו חייב למסור נפשו.

סבר הרמב"ם דמחללין לכל צרכי חולה אפי' אם אין במניעתם סכנה. לשיטת הרמב"ם כל זמן שיש שום מצב של סכנת נפשות, כשמוות דופק בדלת, אע"פ דבחילול זה איננו מצילים את החולה, חייבים אנו לעשות צרכו במהירות. אין חיוב זה מטעם לא תעמוד או והשבותו לו, דהלא מניעת צורך זה אינו מומית את החולה. אלא חיוב זה היא אך ורק מכח הפסוק של וחי בהם. וזה מש"כ הגרשז"א שם, וז"ל, לא איכפת לן כלל אם קיים בכך את המצוה דהשבת גופו או לא קיים, ובלבד שיישאר חי ולא ימות. ע"כ. כל זמן דמלאך המוות כאן בחדר - דאיכא חולה כאן שיש בו סכנה - איסור חמור היא להתמהמה ולחכות ברפואתו דהא במקרה כזה אין שום שייכות של משפטי התורה. מצות שבת - ושאר כל המצוות - אינה חלה כלל וכלל כשיש בפנינו חושיב"ס.

עכשיו מובנים כמה דינים הנמצאים ברמב"ם.

הרמב"ם שבת ב:ג הביא דברי הגמ' ביומא דאין עושים דברים אלו של הצלת נפשות בשבת ע"י גוים וקטנים ועבדים וכו', אלא ע"י גדולי ישראל וחכמיהם. ופשוט הוא דאין שום סיבה לחפש אחר אחרים כדי להימנע מחילול שבת דהא אין כאן שבת.

ע' בס' מפני הרב עמ' צ"ב דכתב הגאון ר' צבי שכטר שליט"א איך שסיפר לו ה"ר שמחה הכהן שעפס את העובדא דלהלן: פעם אירע דבאמצע חזרת השי"ץ דשחרית ביו"ט של שבועות, נכנס א' פתאום אל ביה"כ שבעיר בריסק ומסר איך שסטודנט יהודי א' שאינו מתושבי המדינה אך לומד באוניברסיטה שמה נפגע בתאונת דרכים וחיייו היו בסכנה והיה צריך לטיפול רפואי. היה צורך להתקשר בטלפון לקונסול של מדינתו לסדר את הענין. ותיכף ומיד עמד הגרי"ז הלוי ממקומו ומיהר לחוץ לסדר את הענינים, כי הלא כן כ' הרמב"ם - אלא ע"י גדולי ישראל וחכמיהם וכו'.

ומהאי טעמא אין לעשות שום שינויים בשבת כשעוסקים בצרכי החולה. הביא המגיד משנה שבת שם הל' י"א את דברי הרמב"ן בתורת האדם שער המיחוש דלמד משבת קכ"ח ע"ב דכל דאפשר לשנויי חייב אדם לשנות במלאכת פיקוח נפש בשבת. וכתב שם הרב המגיד דאין כן שיטת הרמב"ם אלא דוקא ביולדת - ודוקא מוקדם בתהליך הלידה לפי הגרי"ז והגר"ח - צריכים לשנות. אך בחולה שיש בו סכנה ממש אין שום סיבה לשנות דהא אין כאן שבת. ויעו"ש בדברי הגרי"ז מש"כ שם בשם אביו הגר"ח הלוי. וכתב הגרי"ז בקונ' חי' ליומא דאין כוונת הרמב"ם דצריך לעשות שינויים במלאכות הנעשות לצרכי חיה כשהיא כבר מסוכנת, אלא כוונתו דרק צריכים לשנות בצרכי יולדת בעת מוקדם יותר, לפני שהיא באמת בסכנה רציני, עיי"ש בדבריו. ועי' ברמב"ם דמדוייק היא. והקפיד מאד הגר"ח על דין זה דאין לאחר כלל בכל צרכי החולה אפי' אם אין במניעתם סכנה כשכבר נחשב לחושיב"ס. ורק בלא בא עדיין למצב של סכנה ממש אלא חוששים שמא יחלה לעתיד חל הדין של פחות פחות (עי' שו"ע סי' תרי"ח סע' ז') ושינוי וכו'. וע' בס' אישים ושיטות להר"ר שלמה יוסף זוין עמ' נ"א-ג"ג מש"כ בענין זה. וע"ע ס' נפש הרב עמ' קס"ז.

קיימת מחלוקת בין מרן הגאון ר' משה פיינשטיין זצ"ל והגאון הנצי"ב זצ"ל. יש חולה שיש בו סכנה ביו"ט שחל להיות בערב שבת והרופא החליט דהחולה צריך לילך לבית החולים בתוך כמה שעות. נמצא שיש לנו שני אפשרויות: או שיכולים אנו לחלל יום טוב עכשיו להביא את החולה לביה"ח, ובזה יכולים אנו להימנע מחילול שבת. או שאנו יכולים לחכות עד השעה שהסכנה בפנינו שאמר הרופא שהחולה צריך ללכת, והיא כשכבר חל קדושת שבת, ובזה לא נחלל יו"ט, אך נחלל שבת. דעת הנצי"ב (הרחב דבר במדבר יז:יב) דיותר טוב לחלל יו"ט דקיל טפי ואינו אלא איסור לאו מלחלל שבת דחמיר טפי דאית בה כרת וסקילה. אך חלק עליו הגרמ"פ (שו"ת אג"מ או"ח ג:ס"ט) וכתב דיותר טוב לחכות עד זמן הנצרך שהוא בשבת דהא מצד יום טוב אין שום היתר לחלל בשביל שבת. כלומר, אם אין סכנת נפשות אי אפשר לחלל יו"ט, אע"פ שיישמרו בזה מחילול שבת, דחילול שבת אינו ענין כלל להל' יו"ט. ועי' בס' שמירת שבת כהלכתה פרק ל"ב סעיף ל"ד והערה ק"ה שם דפסק כדברי הנצי"ב. ונראה לכאורה דיסכים הרמב"ם לפסקו של הנצי"ב אך לאו מטעמיה. גם הרמב"ם יעדיף חילול יו"ט עכשיו מחילול שבת בעת שעות, לא משום דיו"ט קיל טפי, אלא משום דבמקרה שיש בפנינו חולה שיש בו סכנה אין שום שייכות של הל' יו"ט. משפטי התורה ייעלמו כשיש סכנת נפשות וא"כ אין כאן יום טוב כלל ושפיר צריכים אנו להוליך את החולה לביה"ח במהירות. והוא הדין אפי' אם אין בהמתנה כ"כ סכנה לחולה, וכעין שיטתו של הרמב"ם בענין צרכים שאין במניעתם סכנה.

ומצאתי בס' ירושלים במועדיה מהגאון ר' אביגדור נבנצל שליט"א שהובא דברי החפץ חיים בספרו מחנה ישראל (חלק הדינים סי' ה' סע' ו') שדן במי שנמצא בצבא ומוכרח מטעם פיקו"נ שכלי הנשק שלו יהיה מצוחצח בשבת בבקר והוא עומד בבין השמשות של ערב שבת ודן: האם מוטב לחלל שבת לצחצח נשקו עכשיו דבין השמשות קיל טפי משבת עצמה, או דילמא טוב הוא יותר להמתין עד למחר דהיא שעת פיקוח נפש ממש, ולצחצח אז אע"פ דהוה שבת. וכתב החפץ חיים דאולי צריך להמתין עד למחר. יעו"ש. וכתב הגר"א נבנצל שם דאולי ה"ה בנידון דנן. אך שוב השאיר הגאון הנ"ל את דברי החפץ חיים בצ"ע דהלא כבר עכשיו יש פיקו"נ וצריך לחלל שבת עכשיו כדי להאריך חייו. והוא הדין אפי' אם עדיין לא הגיע הרגע האחרון. עיי"ש.

איתא במשנה בברכות נ"א ע"ב דאין מברכין בהבדלה על נר של נכרי, ובגמ' שם נ"ב ע"ב מבואר דפשיטא היא דהא לא שבת בשבת, פרש"י דנעשית ביה עבירה. ועיי"ש דהקשה הגמ' מאי שבת ומאי לא שבת? וז"ל הגמ' שם נ"ג ע"א: אי נימא לא שבת מחמת מלאכה אפילו ממלאכה דהתירא, והתניא אור של חיה ושל חולה מברכין עליו. אמר רב נחמן בר יצחק, מאי שבת? ששבת מחמת מלאכת עבירה. ע"כ. ויוצא מגמ' זו דאע"ג דמלאכת נכרי בשבת נחשבת למלאכת איסור לענין נר ששבת, אם הדלקנו נר לצורך חיה או שאר חושיב"ס במשך השבת אינו נחשב כלל למלאכת עבירה. ותמוה היא, דאיך אנו אומרים שגם המודלק ע"י נכרי הוי נר שהודלק באיסור? אין שום איסור מלאכה לנכרי, ואדרבה גוי ששבת חייב מיתה - עי' סנ' נ"ח ע"ב! [אך עי' גליוני הש"ס לברכות שם דהביא דברי שו"ת הרא"ש כלל כ"ב סי' ה' דלכאורה היתה לו גירסא אחרת בגמ'. ופירש הרא"ש דלא שבת ממלאכת עבודה, פירשו, דלא שבת דאע"ג דהדליק הכותי בהיתר לא שבת ממלאכת עבודה דהא כיון דאילו ישראל עשה מה שעשה הכותי היה מלאכת איסור. ולא סבר דמלאכת הנכרי נחשב למלאכת עבירה ממש]. ומאי דך גיסא אם נחשבת ההדלקה מלאכת איסור לגוי אמאי מלאכת ישראל הנעשה לצורך חושיב"ס אינו נחשב למלאכת איסור? הלא ישראל זה נתפס באיסורי מלאכה?

מגמ' זו יש להוכיח דאע"פ דאין איסור מלאכה מצד גברא - דהא אין גוי חייב או אפי' רשאי לשמור שבת, אך עדיין יש איסור שבת מצד שבת. כלומר, יום השבת אינו רק הזמן שבו נכלל איסורי מלאכה, אלא יום השבת היא חלות קדושה ואיסור אוביקטיבי ומהותי! שבת היא מציאות הלכתי בעולם, ומציאות זו שייך אף לגוים, אע"ג דאינם חייבים בשמירתה [וזה לא כדברי התוצאות חיים שכתב, וז"ל, גלי קרא דהמלאכה הוא האיסור והשבת אינו עצם האיסור רק זמן האיסור]. הגאון ר' יוסף ענגיל (אתון דאורייתא כלל י') הוכיח מגמ' זו דלא ככל האחרונים דסברו דאיסורים זמניים כאיסור עשיית מלאכות בשבת וביו"ט איסורי גברא והמעשה בעצמותה מותרת. והביאו ראייה לזה מהירושלמי שבת פ' האורג, עיי"ש. והוכיח הגר"י ענגיל דמגמ' ברכות הנ"ל אנו רואים דהבבלי חולק על הירושלמי וסובר דיש איסור הפצא בעשיית מלאכה. [אך עי' בס' בית האוצר ח"א כלל ט"ז בענין אדם הראשון קיים התורה ד"ה והנה בגוף דברי וכו', דשם כתב הגר"י ענגיל לבאר בדרך אחרת דאפשר דזה שהדלקת עכו"ם נחשבת למלאכת עבירה אינו מורה על מציאות איסור עצמותי של מלאכת שבת, אלא דשאני הבערה דהיא מלאכה גם לנכרי. עיי"ש בדבריו הנפלאים].

וביסוד זה יש להסביר את דברי התוס' ב"ק פ' ע"ב ד"ה אומר, דכתבו התוס' אחר קצת שו"ט דאין שום היתר לקבור מתי ישראל בשבת ע"י אמירה לעכו"ם דהוא מכווער ומגונה ומתבייש שנקבר בשבת שנעשה באיסור שבת אפילו ע"י נכרי. ולכאורה תמוה, איזה חילול שבת שייך לנכרי? אך שפיר מובנים דבריהם ע"פ היסוד הנ"ל דיש מציאות אוביקטיבי לקדושת שבת, ואם חיללו נכרי, אע"ג דאינו חייב, עצם קדושת השבת מחולל ונפגם. ע"ע במשך חכמה דברים ה:ט"ו דג"כ כתב הכי לבאר דברי התוס'. ועיי"ש שכתב דמובן מזה דביו"ט ראשון יתעסקו בו עממין כדאיתא בביצה ו' ע"א, ואמאי לא הוי גנאי ומכווער לישראל להיקבר ביו"ט ע"י מלאכת עכו"ם? וכתב לתרץ, וז"ל, ולפי דברינו מובן, דשבת יחוסו על חידוש העולם ומתחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית, זה מתיחס גם אל בני נח שכולם נבראו בצלם אלקים. לכן הוי גנאי לישראל שנקבר על ידי עכו"ם בשבת. לא כן ביום טוב, שמורה רק מעשי השי"ת לישראל בהשגחתו שנקראו בנים והוציא בנו בכורו ממצרים. לכן בקבורתו על ידי עממין ביו"ט, שאינו מתיחס כלל אליו, אין שום בזיון וגנאי למת כלל. כיון שצרכי החי מותר ביום טוב, אין גנאי למת אם עושים צרכיו על ידי עכו"ם, משא"כ בשבת. עכ"ל. אך באמת נראה דצ"ע בחילוקו של ר' מאיר שמחה מדברי רש"י ביצה כ"ד ע"ב ד"ה לערב דכתב דאסור ליהנות ממלאכת גוי עד בכדי שיעשה במוצאי יו"ט כדי שלא יהנה ממלאכת יום טוב. ולפי"ז נראה דשפיר שייך מציאות אוביקטיבי של יו"ט לגוים כמו בשבת ודלא כדברי המשך חכמה. ואפשר דיש לומר דשאני התם דעשה הנכרי מלאכה ביו"ט לצורך ישראל, א"כ אין איסור הנאה מצד מעשה מלאכה של הגוי אלא מצד זה שעשה בשביל הישראל. ויש לעיין עוד.

ואמאי נר שהדליק לצרכי חושיב"ס כן נחשב נר ששבת? הלא חילל את מציאותה של יום השבת. אלא דלפי היסוד שלנו דאין חלות שבת במקום סכנת נפשות שפיר מוסברים דברי הגמ' בטוט"ד. אם יש בפנינו חושיב"ס, והמוות היא נוכחי, אזי "אויס שבת". אין הדלקת נר לחושיב"ס נחשבת למלאכת עבירה דכשהדליק את הנר לא היה שום קיום וישות ליום השבת והלכתה. מציאות של חושיב"ס גורם הפקעת מציאות של קדושת שבת.

כתב הכסף משנה שבת פרק ב' דשיטת הרמב"ם היא דשבת דחווה אצל פיקו"נ. וקצת קשה לפי"ז דאם שיטת הרמב"ם היא דדחווה שבת אצל פיקו"נ, אמאי כתב דאין לעשות צרכי חולה ע"י גוים וקטנים וכו'? ואמאי לא הצריך שינויים בצרכיו? ונראה דכמעט אין שום נפק"מ בין הותרה לדחווה לפי דבריו. וע' מנחת שלמה מ"ק ח"א סי' ז' אות א' דאה"נ. חז"ל חששו הרבה דלא ימעט אדם בחשיבות ורציניות של פיקוח נפשות ושלא ח"ו יבא להקל בצרכיו ויגרום ויותר סכנה ח"ו. אז אפי' אם דחווה היא שבת, הקפידו חכמים ביותר שיעשה כל צרכי חולה במהירות כרגיל, עיי"ש. אין לי להאריך פה אבל ברור דאיננו מוגבלים לפירוש זה בשיטת הרמב"ם מכח דיוקו של הכס"מ. וגם אין ראייתו כל כך חזקה. וכמה מגדולי האחרונים סברו דשיטת הרמב"ם היא דהותרה היא שבת אצל סכנת נפשות. כך נראה דעת המגיד משנה שבת ב:י"א, ד"ד. ודייק הצפנת פענח מזה שכתב הרמב"ם "דחווה היא שבת אצל סכ"נ", דלא רק איסורי שבת הם דחויים, אלא דחווה היא כל עיקר שבת אצל פיקו"נ. ע"ע ערה"ש יו"ד רס"ו:כ"ה.

יש להסביר דגזיה"כ של וחי בהם מגלה דמשעה שציוה הקב"ה את המצוות לא נכלל מצב של פיקוח נפש בתוכם. כלומר, אין הפשט דציוה הקב"ה על השבת ואז התירה במקום חושיב"ס, אלא משעת ציווי של הקב"ה על מצות שבת לא נאמרה מצוה כלל וכלל במקום סכ"נ. ויש כמה דוגמאות למושג זה מהראשונים.

הבנה פשוטה בכלל דעשה דוחה ל"ת היא דיש מצות עשה ויש מצות ל"ת - בהתנגשות - ומתגבר העשה על הלא תעשה. ואע"פ דהיא הבנה פשוטה, איננה הבנה יחידי. הרב נסים גאון (שבת קל"ב ע"ב) כתב לבאר דין עדל"ת, וז"ל, שכשאירע [לאון] עם מצות עשה במקום א' נקיים מצות עשה ולא נחוש לאזהרת לאו וכו' דכתיב לא תלבש שעטנז וכתיב גדילים תעשה לך, ידענו כי זה לא תעשה אינו שוה בכל דבר אלא מיוחד הוא, וכי הציווי שנאמר אחריו הוא תנאי עליו וכי לא בא להזהיר אלא על לבישת כלאים חוץ ממצות ציצית, אבל מה שהוא מעורב מחוטי פשתן עם הטלית של צמר שהיא מצוה אינו נכנס בזו האזהרה אלא מותר הוא, וכו'. כי האזהרה של לאו על זה התנאי נאמרה. עכת"ד. ומדברי רב נסים גאון אנו חזינן דבמקום עשה אין שום אזהרה לא תעשה. לא נאמרה הלאוים במקום המצוות עשה שבתורה.

ידועה היא שיטת הרמב"ן בפ' אמור דמזה דכתוב בקרא כל מלאכת עבודה לא תעשו אנו לומדים דאוכל נפש מותר ביום טוב. וז"ל: ויאמר כל מלאכת עבודה לא תעשו לאסור כל מלאכה שאיננה אוכל נפש. ע"כ. אין איסור מלאכה ביו"ט אלא במלאכת עבודה, משא"כ באוכל נפש דהוי מלאכת הנאה, דמותר. ונראה ברור דכוונת הרמב"ן איננה דיש איסור מלאכה אלא דהותר הוא במקום צורך אוכל נפש, אלא דאיסור מלאכה במלאכת הנאה לא נאמרה מעולם בהל' יו"ט. אין למלאכת אוכל נפש שם מלאכה כלל. דאין שיטת הרמב"ן כשיטתו של הר"ן לביצה י"ז ע"א דאוכל נפש הותרה ביו"ט. שיטת הר"ן היא דלאוכל נפש שפיר איכא שם מלאכה אלא דהותר לצורך יו"ט. אכן שיטת הרמב"ן היא עדיפא אפי' מהותרה וכו' דאוכל נפש מעולם לא היה בכלל הגדרת האיסור, ולא רק דהותרה. [עי' חידושי רבי מאיר שמחה למס' פסחים בהסברו לדין של הואיל ואי מיקלעי אורחים - פסחים מ"ו ע"ב - ע"ד יסוד זה במלאכת או"נ. ובזה יישבו הרבה אחרונים את קושיית התוס' פסחים מ"ו ע"ב ד"ה רבה דאמאי אין אנו אומרים סברת הואיל להתיר כל מלאכת שבת מה"ת הואיל ואי מיקלעי לה חושיב"ס, עיי"ש. ותירצו דהא יש לחלק בין פיקו"נ לאוכל נפש דפיקוח נפש אינו רק מתיר, משא"כ אוכל נפש שאין לו שם מלאכה כלל לא נאמרה. (ולפי דרכינו גם פיקו"ח נחשב לא נאמרה). ע"ע שיעורי הגריד"ס הלוי למס' שבת עמ' רכ"ב. וע"ע תוס' חגיגה י"ח ע"א ד"ה חולו דהביא בשם ר"ת דא"א לומר דמלאכה בחוה"מ אסורה מה"ת, וז"ל, דא"כ דבר האבד וכמה מלאכות דשרינן התם היכי משתרו וכי היכן מצינו איסור דאורייתא מקצתו אסור ומקצתו מותר. ע"כ. כלומר מן הנמנע הוא דיהיה איסור מה"ת דיש לה כ"כ הרבה היתרים. (והשוה לשונו של ר"ת ללשונו של התוס' ישנים לרפ"ח דיומא בענין היתרים בעינוי יוה"כ). והקשה עליו הרש"ש לחגיגה שם, וז"ל, לכאורה הא ביו"ט גופיה מצינו מקצתו מותר לצורך או"נ, ואף לב"ה דא"ל מתוך וכו' וכן טומאת כהנים הותרה לקרובים וכו', עיי"ש. וכוונתו דשפיר מצינו איסורי תורה עם הרבה היתרים להם, וא"כ מאי קושיית הר"ת בחולו של מועד? (וכן הקשה הטורי אבן, והו"ד במצפה איתן לחגיגה שם. וע"ע ביעב"ץ שם)].

הגמ' בברכות י"ט ע"ב עוסקת בדין כבוד הבריות דוחה מצות ל"ת שבתורה, דהיינו לא תסור. ובסוף העמוד שם ועד דף כ' ע"א איתא: תא שמע ולאחתו לא יטמא. מה תלמוד לומר? הרי שהיה הולך לשחוט את פסחו ולמול את בנו ושמע שמת לו מת, יכול יחזור [לעסוק במת] ויטמא - אמרת לא יטמא. יכול כשם שאינו מטמא להם כך אינו מטמא למת מצוה, תלמוד לומר ולאחותו - לאחותו הוא דאינו מטמא, אבל מטמא הוא למת מצוה [דכבוד הבריות דוחה דבר תורה]. אמאי? לימא אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה' [ואין לעבור על דיני תורה משום כבוד הבריות]. שאני התם דכתיב ולאחותו [ודרשינן לאחותו לא אבל למת מצוה מטמא]. וליגמור מינה [יש לנו לומר ד"אחותו" המקור דכבוד הבריות דוחה איסורי תורה]? שב ואל תעשה שאני [אין לדמות כל איסורים לכאן, דהכא דחינו איסור טומאה בשוא"ת]. וידועים הם דברי רש"י שם בכותלי בית המדרש והמעייין שם יראה כמה דברים נפלאים. אך יש פה פרט א' שאני ששייך לענינינו, וז"ל רש"י ד"ה שב ואל תעשה שאני: וטומאת גופיה שהותרה לכהן ולנזיר ליטמא למת מצוה, דקא מעקר בידיים מפני כבוד הבריות דלאו שב ואל תעשה הוא, היינו טעמא דלא גמרינן מיניה דהתם לאו כבוד הבריות

הוא דדחי לא תעשה דידה, דמעיקרא כשנכתב לא תעשה דטומאה, לא על מת מצוה נכתב, כשם שלא נכתב על הקרובים. הראה לנו רש"י דאין בהיתר טומאת כהן לקרוביו ולמת מצוה שום עקירת דבר מן התורה בקו"ע. אלא דמעיקרא כשנכתב לא תעשה דטומאה, לא על מת מצוה נכתב, כשם שלא נכתב על הקרובים. כלומר בפסוק לנפש לא יטמא בעמיו לא נכלל כלל טומאה לקרובים דהא כי אם לשארו הקרב אליו לאמו ולאביו וכו' ולאחותו וכו' לה יטמא. דהיינו, מעיקרא לא נאמרה איסור טומאה כלל בקרובים [עי' בתוס' שם ד"ה שב דהסביר בדרך אחרת].

לפי שיטת הרמב"ם אין הכוונה של דחוייה היא שבת אצל סכנת נפשות לומר דמצוות הן בתורת דחוייה אצל פיקו"נ כדברי הכס"מ, ואין הכוונה אפי' דמצוות הן בתורת הותרה אצל פיקו"נ כדברי המהר"ם ועוד, אלא כוונת הרמב"ם היא דמציות של סכנת נפשות גורמת להפקעת מציאות של המצוות. דבר זה קוראים אנו בכינוי "לא נאמרה", דהיינו, פיקו"נ היא הגבלה בעצם חיובי לאווים שבתורה, דאין משפטי התורה נוהגים במקום סכנה. ובה שפיר מובנים דברי הראב"ד, דנשאל לראב"ד אם איכא חושיב"ס בשבת, האם מוטב להאכיל לו נבילה - איסור קל - או יותר טוב לשחוט לו בהמה - איסור סקילה - להאכילו? ומובאים דברי הראב"ד שם ברא"ש וז"ל: יש לומר כי איסור שבת כבר ניתן לדחות בהבערה ובבישול ובמחמין לו חמין וכו'. אבל אם היה החולה צריך לאכילה לאלתר והנבילה מוכנת לו מיד והשחוט מתאחר לו ודאי מאכילין אותו הנבילה ואין ממתניין לשחיטה והפשט ובישול ע"כ. וביאר הצפנת פענח דכיוון הראב"ד ליסוד הנ"ל דאין חושיב"ס רק דוחה או מתיר את השבת, אלא דמציות של חושיב"ס מפקיע כל עצם ועיקר קדושת השבת לגמרי דגוף השבת נדחה מפני הסכנה - "אויס שבת" וממילא כבר ניתן שבת לדחות בבישול הנבילה ושפיר יכולים אנו לשחוט בהמה כשרה.

איתא ברמב"ם הל' יסודי התורה ה:א, וז"ל, כל בית ישראל מצווין על קדוש השם הגדול הזה וכו' ומוזהרין שלא לחללו וכו', כיצד? כשיעמוד עובד כוכבים ויאנוס את ישראל לעבור על אחת מכל מצות האמורות בתורה או יהרגנו יעבור ואל יהרג שנאמר במצות אשר יעשה אותם האדם וחי בהם - וחי בהם ולא שימות בהם. ואם מת ולא עבר הרי זה מתחייב בנפשו. ע"כ. בהל' ד' חוזר הרמב"ם לכפול את דבריו, וז"ל, כל מי שנאמר בו יעבור ואל יהרג ונהרג ולא עבר הרי זה מתחייב בנפשו, וכל מי שנאמר בו יהרג ואל יעבור ונהרג ולא עבר הרי זה קידש את השם וכו'. וביאר הכסף משנה דדברי הרמב"ם מבוססים הם בגמ' סנהדרין ע"ד ע"א, אך העיר דשלמים וכן רבים סוברים דאם נהרג ולא עבר צדקה תחשב לו. וביאר דלפי דברי הראשונים האלו אין כוונת הגמ' דחובה היא לעבור ולא ליהרג, אלא הרשות היא ביד ישראל לעבור ולא ליהרג. עיי"ש. להלכה דנו בזה בשו"ע יו"ד קנ"ז:א, וכתב שם המחבר דרשאי הוא להחמיר ולמסור נפשו אפי' במקום שאינו חייב לעשות כן. ועי' בש"ך דהביא שיטת הרמב"ם ודעימיה דכל המוסר נפשו כשדינו לעבור מתחייב בנפשו. ולפי מה שכתבתי למעלה אפשר לבאר דאזל הרמב"ם לשיטתיה בהל' יסודי התורה ממש"כ בהל' שבת. א"ת דבמקום סכנת נפשות יש מציאות של מצוות אלא דנדחה החיוב לשומרן אז דברי הראשונים המובאים בכס"מ מובנים הם ביותר. הא אע"פ דאינו חייב בדבר, שפיר רשאי הישראל למסור נפשו על המצוות האלו ומה טוב ומה נעים דהא יש כאן מצוות אלא דאינו חייב בהם. משא"כ לשיטת הרמב"ם, דבמקום סכנת נפשות אין שום מצוות. כשיש כאן פיקוח נפש אין כאן משפטי התורה. א"כ, למשל, אם היינו מוסרים נפשו כדי להימנע מחילול שבת במקום סכנת נפשות מה הועלנו הכא בזה? הלא אין כאן כלום מצות שבת לקיים! בפסוק של וחי בהם נאמר דאין מצוות התורה נוהגות במקום סכנה, וא"כ ממילא סבר הרמב"ם דכל הנהרג על זה, לשוא נהרג ומתחייב בנפשו. ועוד דלפי מש"כ לעיל יש לומר דבאמת היא נפק"מ בין "הותרה" ל"לא נאמרה", דהא כללו של הותרה הוא דיש כאן עצם מציאות דמצוות אלא מותר לעבור עליהן לגמרי לצורך פיקו"נ. ולפי"ז יש כאן מצוה ואף דמותר לנו לעבור עליה ולא ליהרג, רשאים אנו למסור נפשו לקיים המצוה. משא"כ אם פיקו"נ היא בחינת "לא נאמרה". אם מצוות לא נאמרו כלל במקום סכנה, אזי אפי' אם ירצה אדם למסור נפשו אינו רשאי דהא אין כאן שום מצוה לקיים. וע' בצפנת פענח הל' יסודי התורה שם:ד.

להערות, הארות והוספות על העניינים הנכתבים בעלון,
לתרומות והנצחות ולקבלת
הגליון במייל ניתן לפנות למשה קליין: הגי' 8, ב"ב
פקס: 03-5668468 טל': 052-7134545
yomam24@gmail.com

yomam24@gmail.com

יוםם ולילה

הקמת והסרת שיעורי תורה
הפצתם בכל העולם
ושמירתם לדורות

הגי' 8, בני ברק 052-7134545